

DIGITALIZAREA JUSTIȚIEI ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI COVID-19 ȘI IMPLICAȚIILE DIGITALIZĂRII ASUPRA DREPTURILOR CONSTITUȚIONALE

Ruxandra Andreea BĂNICĂ

*Personal de specialitate juridică asimilat judecătorilor și procurorilor
în cadrul Direcției de Prevenire a Criminalității, Ministerul Justiției;
Înalt reprezentant adjunct al României la Inițiativa Regională Anticorupție*

Rezumat

Articolul își propune realizarea unei radiografii preliminare referitoare la stadiul real al digitalizării justiției în România, oferind o perspectivă asupra evoluției sale atât pe plan intern, cât și internațional, evoluție puternic impulsionată, cel puțin în aparență, de pandemia COVID-19 și restricțiile impuse de aceasta. Dosarul electronic, utilizarea uzuală a semnăturii electronice în cadrul proceselor, precum și multitudinea de informații oferite în mediul virtual de instituțiile publice din justiție sunt câteva aspecte esențiale ce definesc începuturile acestui proces profund restructurant. Întrebarea cea mai importantă, asupra căreia nu s-a realizat o analiză riguroasă până la acest moment, este: cum impactează acest proces drepturile constituționale ale cetățenilor? În goana după alinierea la demersurile europene, la evoluția și viteza erei digitale în care trăim, pierdem din vedere faptul că cetățenii României pot să nu fie pregătiți pentru acest proces. Componenta umană pălește în fața beneficiilor inteligenței artificiale, adaptarea cu orice preț este cerută de societate și, indirect, de stat, fără a oferi resursele necesare în acest sens. Propunem o lectură necesară din perspectiva afectării unor drepturi garantate de Constituție prin digitalizare, aspecte demne de luat în considerare.

Cuvinte-cheie: digitalizare; accesul liber la justiție; telemuncă; dosar electronic

I. Introducere

Digitalizarea justiției reprezintă poate cea mai mare provocare a zilelor noastre, ce poate fi tradusă prin găsirea unor soluții tehnice potrivite, care să fie aplicate și să faciliteze implementarea sistemelor de justiție, astfel încât interesul superior al aflării adevărului, precum și principiile care stau la baza dreptului să fie salvardate. În contextul pandemiei COVID-19 și al restricțiilor pe care aceasta le-a impus, problema s-a

acutizat, au apărut presiuni suplimentare de dezvoltare, iar digitalizarea justiției a devenit stringentă, deși ea se impunea chiar fără influența efectelor pandemiei.

Aflarea adevărului, protecția drepturilor și libertăților constituționale obținute cu atâta trudă în ultimii 20 de ani, precum și cristalizarea unor sisteme și politici legislative ca urmare a gândirii, șlefuirii și aplicării lor de-a lungul anilor sunt astăzi expuse procesului inevitabil de digitalizare. În timp ce acest proces creează noi moduri de exercitare a drepturilor și libertăților fundamentale, ce pot fi considerate drept o extindere a sferei lor de implementare, paradoxal, el poate aduce și limitări sau chiar restrângeri ale drepturilor, atunci când aplicarea sa este defectuoasă.

Se remarcă în acest sens o evoluție dinamică a planurilor și strategiilor de îmbunătățire a digitalizării, cu felurite inițiative din partea unei multitudini de instituții din România. Cu toate acestea, inițiativele reflectă stadiul incipient al digitalizării, concentrat pentru moment pe aspecte formale referitoare la implementarea unor soluții tehnice care să asigure comunicarea eficientă la distanță și celeritate și mai puțin pe aspecte de fond, care să analizeze efectele profunde pe care digitalizarea le poate avea cu privire la respectarea efectivă a drepturilor constituționale ale cetățenilor și, *in extenso*, a drepturilor omului.

Preliminar, remarcăm conturarea unor beneficii clare pe care le aduce digitalizarea justiției până în acest moment, precum și a unor piedici prezente încă de la primii pași timizi întreprinși spre digitalizare. Referitor la avantajele majore pe care le aduce digitalizarea în justiție, menționăm următoarele:

- facilitarea accesului la informații;
- creșterea celerității în înfăptuirea actului de justiție, conducând spre obținerea unei retribuții rapide pentru justițiabili;
- optimizarea utilizării resurselor, în sensul reducerii resurselor materiale utilizate (hârtie, spațiu de depozitare a dosarelor existente în arhivă) și a costurilor implicate în proces.

Nu considerăm că procesul de digitalizare ar trebui să aducă dezavantaje; el reprezintă o evoluție naturală a umanității pe treptele dezvoltării calității vieții și trebuie integrat ca atare. Astfel, considerăm că justiția nu trebuie să facă excepție, depășind eventualele provocări pe care le poate întâmpina în procesul de tranziție de la desfășurarea activității în format exclusiv fizic la descoperirea utilității digitalizării și a beneficiilor sale și cum se traduc acestea în mediul virtual.

Am prefera ca eventualele dezavantaje existente la acest moment să fie traduse în provocări și surmontate de la an la an, în vederea integrării complete a digitalizării în această arie. Până la acest moment, menționăm următoarele provocări observate:

- creșterea calității actului de justiție în mediul virtual necesită extinderea formării profesionale a magistraților în consecință, în vederea utilizării potrivite a tehnologiei din instanțe, precum și a experților, care au nevoie de formare profesională specializată cu privire la aspectele inovative aduse probatoriului (de exemplu, falsificarea unei semnături electronice);

- găsirea unui echilibru în vederea păstrării principiului orality și al publicității proceselor;
- apariția de noi riscuri în cadrul procesului, ce implică o vigilență sporită din partea instanței – de exemplu, riscul de falsificare a datelor din dosare;
- adaptarea sistemului probator în vederea posibilității administrării probelor pe cât posibil și în mediul virtual sau regândirea sa referitor la aspectele anacronice și care nu pot fi adaptate.

Intuind importanța crescândă a digitalizării justiției, Comisia Europeană a publicat două studii privind acest aspect, după cum urmează:

a) Studiul privind utilizarea tehnologiilor inovatoare în domeniul justiției:

În contextul implementării Planului de acțiune e-justiție 2019-2023, Comisia a realizat un „studiu privind utilizarea tehnologiilor inovatoare în domeniul justiției”. Studiul explorează politicile, strategiile și legislația existente la nivel național și european și face bilanțul utilizării actuale a instrumentelor de inteligență artificială și tehnologie Blockchain în domeniul justiției. Părțile interesate consultate în cadrul studiului sunt instituțiile și agențiile UE, autoritățile publice ale statelor membre și sistemul judiciar, organizațiile profesionale din domeniul juridic și companiile TIC.

În urma consultărilor, studiul a identificat 130 de proiecte care utilizează tehnologii AI și Blockchain: 93 de proiecte ale autorităților statelor membre și ale sistemului judiciar, 8 proiecte ale organizațiilor profesionale juridice și 29 de proiecte (prodate și/sau servicii) ale companiilor private.

b) Studiul privind digitalizarea sistemelor de justiție penală:

În urma discuțiilor cu privire la conceptul de justiție penală digitală la Consiliul privind Justiția și Afacerile Interne din decembrie 2018, Comisia a realizat, în strânsă colaborare cu Eurojust, studiul „Justiție penală digitală”. O cercetare extinsă și consultări cu diverse părți interesate (procurori naționali și judecători de instrucție, reprezentanți ai statelor membre, agenții JAI și organisme ale UE) au permis identificarea nevoilor și provocărilor de a comunica și de a face schimb de date legate de caz într-un mod digital și sigur atunci când cooperează în cazurile transfrontaliere. În acest scop, în rezultatele sale, studiul recomandă șapte soluții pentru a răspunde nevoilor de afaceri de mai sus:

- un canal de comunicare securizat;
- un instrument de comunicare unitar;
- sistem de gestionare a cazurilor Eurojust re-proiectat;
- platforma de colaborare JIT;
- schimb de date între agențiile JAI și organismele UE;
- verificarea încrucișată a cazurilor judiciare;
- soluții privind fișierele mari¹.

¹ Relevant studies by European Commission – https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/digitalisation-justice/relevant-studies_en.

În continuare, propunem un periplu pe tărâmul inițiativelor de digitalizare în domeniul justiției atât pe plan național, cât și pe plan internațional, în scopul descoperirii nevoii ce se află în spatele digitalizării și cum se reflectă aceasta în exercitarea drepturilor și libertăților constituționale la această dată.

II. Digitalizarea justiției ca demers la nivel european

Digitalizarea justiției apare ca iminentă în contextul extinderii utilizării inteligenței artificiale în ultimul deceniu de către tot mai multe domenii, proces accelerat în ultimul an și de pandemia COVID-19, care a forțat utilizarea mijloacelor tehnologice de comunicare și desfășurare a unor activități la distanță.

Inițiativele în scopul reglementării și organizării viitoarei digitalizări a justiției s-au conturat la nivel european în urmă cu 10 ani, perioadă în care o serie de organizații internaționale au demarat analize pe marginea subiectului și au susținut vehement adoptarea unor acte referitoare la utilizarea tehnologiei în sistemul judiciar. Printre primele inițiative ce prezintă importanță cu privire la analiza desfășurată în prezentul articol, amintim avizul nr. 14 din 9 noiembrie 2011 al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europei (CCJE), denumit „Justiția și tehnologiile de informație (IT-TI)”, care abordează utilitatea aspectelor tehnologice, setând totodată o serie de limite și valori ce trebuie protejate constant în acest demers evolutiv. Astfel, CCJE menționează că „tehnologiile de informatică (TI) trebuie să fie utile și eficace pentru ameliorarea administrării justiției, pentru facilitarea accesului la justiție, imparțialitatea, independența judecătorului, echitatea și timpul rezonabil al procedurilor, iar introducerea lor în tribunalele din Europa nu trebuie să compromită aspectele umane și simbolice ale justiției”.

În același sens, un demers care consolidează perspectiva asupra problematicilor pe care le poate genera digitalizarea sistemului judiciar se regăsește în contextul adoptării de către Comisia Europeană pentru Eficiența Justiției (CEPEJ) a Consiliului Europei a „Cartei etice europene”² privind utilizarea inteligenței artificiale în sistemul judiciar, în decembrie 2018. Acest document stabilește principiile etice privind utilizarea Inteligenței Artificiale (IA) în sistemele judiciare.

CEPEJ a identificat următoarele principii de bază care trebuie respectate în domeniul IA și cel al justiției:

1. Principiul respectării drepturilor fundamentale: asigurarea compatibilității concepției și implementării instrumentelor și serviciilor de inteligență artificială cu drepturile fundamentale;
2. Principiul nediscriminării: prevenirea specifică a dezvoltării sau intensificării oricărei discriminări între indivizi sau grupuri de persoane;

² *European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment* – <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.